IJTIMOIY-HISSIY TA’LIM VA HAYOTIY KO’NIKMALAR: ADABIYOT DARSLARIDA O’QUVCHILAR KOMPETENSIYSINI OSHIRISH

Norkuziyeva Mahliyoxon Iqboljon qizi,
Qo’qon davlat universiteti magistratura bo’limi o’zbek tili va adabiyoti yo’nalishi 1-kurs magistranti, tel: +998917411121, e-mail: mahliyokhannorkuziyeva@gmail.com.

Annotatsiya: mazkur maqolada ijtimoiy-hissiy ta’limning mazmuni va uning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi ahamiyati nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojga ta’siri yoritiladi. Shuningdek, ta’lim jarayonida ijtimoiy-hissiy ta’limni joriy etishning amaliy imkoniyatlari va samarali pedagogik yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy-hissiy ta’lim, hayotiy ko‘nikmalar, kompetensiya, shaxsiy rivojlanish, pedagogik yondashuvlar, samaradorlik.

Аннотация: В статье рассматривается сущность социально-эмоционального обучения и его роль в формировании жизненных навыков у обучающихся. Представлен теоретический анализ влияния социально-эмоциональных компетенций на личностное, социальное и академическое развитие. Особое внимание уделяется практическим возможностям внедрения социально-эмоционального обучения в образовательный процесс и эффективным педагогическим подходам.

Ключевые слова: социально-эмоциональное обучение, жизненные навыки, компетенции личностное, развитие педагогические, подходы эффективность.

Abstract; This article analyzes the concept of social-emotional learning and its role in developing learners’ life skills. The theoretical foundations of social-emotional competencies and their impact on personal, social, and academic development are examined. In addition, the paper highlights practical opportunities for implementing

social-emotional learning in the educational process and discusses effective pedagogical approaches for fostering essential life skills.

Keywords: social-emotional learning, life skills, competencies personal, development pedagogical, approaches effectiveness.

Bugungi kunda jamiyat taraqqiyoti shaxsdan faqat nazariy bilimlarni emas, balki kundalik hayotda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan amaliy ko‘nikmalarni ham talab etmoqda. Ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri ta’lim oluvchilarning real hayotiy vaziyatlarga moslashuvchanligini ta’minlashdir. Bu jarayonda shaxsning o‘zini anglash, hissiy holatini boshqarish va ijtimoiy munosabatlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish qobiliyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish zamonaviy ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Hayotiy ko‘nikmalar shaxsning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy faoliyatida muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlovchi muhim omillardan hisoblanadi. Ushbu ko‘nikmalar muloqotga kirishish, muammoli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish, tanqidiy fikrlash, mas’uliyatni his etish va jamoada samarali ishlash kabi jihatlarni qamrab oladi. Ta’lim jarayonida mazkur ko‘nikmalarni tizimli ravishda rivojlantirish ta’lim oluvchilarning faolligi va mustaqilligini oshirishga xizmat qiladi. Biroq an’anaviy ta’lim yondashuvlarida ushbu jihatlar yetarli darajada e’tiborga olinmay kelmoqda.

So‘nggi yillarda hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda ijtimoiy-hissiy ta’lim muhim pedagogik yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Ijtimoiy-hissiy ta’lim ta’lim oluvchilarning o‘z hissiyotlarini anglash, ularni boshqarish, boshqalarning hissiy holatini tushunish va sog‘lom ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan ta’limiy jarayonni ifodalaydi. Ushbu ta’lim yo‘nalishi shaxsning ichki resurslarini faollashtirish orqali uning hayotiy vaziyatlarga ongli va mas’uliyatli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada ta’lim oluvchilarning nafaqat o‘quv faoliyati, balki ijtimoiy xulq-atvori ham takomillashadi.

Ilmiy tadqiqotlarda ijtimoiy-hissiy ta’limning shaxsiy rivoj, ijtimoiy moslashuv va o‘quv motivatsiyasiga ijobiy ta’siri keng yoritilgan. Shunga qaramay, hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish jarayonida ijtimoiy-hissiy ta’limning nazariy asoslari va uning ta’lim amaliyotidagi imkoniyatlarini chuqur tahlil qilish zarurati mavjud. Ayniqsa, ushbu ta’lim yo‘nalishini o‘quv jarayoniga integratsiyalashning samarali mexanizmlarini aniqlash muhim ilmiy masala hisoblanadi.

Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, hayotiy ko‘nikmalar ko‘pincha alohida mashg‘ulotlar yoki darsdan tashqari faoliyat doirasida rivojlantiriladi. Bu esa ularning ta’lim mazmuni bilan uzviy bog‘lanishiga to‘sqinlik qiladi. Shu bois ijtimoiy-hissiy ta’limni ta’lim jarayonining ajralmas qismi sifatida tashkil etish va uni hayotiy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi ijtimoiy-hissiy ta’limning nazariy asoslarini tahlil qilish hamda uning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi amaliy imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot doirasida ijtimoiy-hissiy ta’lim va hayotiy ko‘nikmalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik asoslab beriladi hamda ta’lim jarayonida ularni samarali qo‘llash yo‘llari yoritiladi

Mazkur tadqiqot ijtimoiy-hissiy ta’limning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi nazariy va amaliy imkoniyatlarini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqot jarayoni kompleks yondashuv asosida tashkil etilib, ijtimoiy-hissiy ta’lim komponentlari hamda hayotiy ko‘nikmalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tizimli tahlil qilish asosiy ilmiy vazifa sifatida belgilandi.

Ijtimoiy-hissiy ta’lim tushunchasi zamonaviy pedagogik nazariyalarda shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim paradigmasi bilan uzviy bog‘liq holda talqin etiladi. Ushbu yondashuv ta’lim oluvchini faqat bilimlarni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki o‘z hissiyotlari, ehtiyojlari va ijtimoiy tajribasiga ega bo‘lgan faol shaxs sifatida qarashni nazarda tutadi. Shu jihatdan ijtimoiy-hissiy ta’lim shaxsning intellektual rivoji bilan bir qatorda uning emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuvchanligini ta’minlashga xizmat qiladi. Ta’lim jarayonida ushbu jihatlarning uyg‘un rivojlanishi hayotiy ko‘nikmalarning samarali shakllanishiga zamin yaratadi.

Nazariy manbalarda ijtimoiy-hissiy ta’lim asosan besh asosiy komponent orqali tavsiflanadi: o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy anglash, munosabatlarni samarali yo‘lga qo‘yish va mas’uliyatli qaror qabul qilish. Ushbu komponentlarning har biri hayotiy ko‘nikmalar tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Masalan, o‘zini anglash shaxsning o‘z hissiyotlari, kuchli va zaif tomonlarini anglay olishi bilan bog‘liq bo‘lib, bu holat hayotiy vaziyatlarda ongli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. O‘zini boshqarish esa stressli yoki murakkab vaziyatlarda hissiy holatni nazorat qilish, sabr-toqatli bo‘lish va maqsad sari intilishni davom ettirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Ijtimoiy anglash komponenti boshqalarning hissiy holatini tushunish, empatiya ko‘rsatish va turli ijtimoiy vaziyatlarda mos xulq-atvor namoyon etishni o‘z ichiga oladi. Bu esa ta’lim oluvchilarda jamoada ishlash, nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish va ijtimoiy mas’uliyatni his etish kabi hayotiy ko‘nikmalarning shakllanishiga yordam beradi. Munosabatlarni samarali yo‘lga qo‘yish esa muloqot madaniyati, tinglash qobiliyati va hamkorlikda faoliyat yuritish bilan chambarchas bog‘liqdir. Mazkur ko‘nikmalar nafaqat ta’lim jarayonida, balki kelgusidagi kasbiy faoliyatda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Mas’uliyatli qaror qabul qilish komponenti esa axloqiy me’yorlar, ijtimoiy qadriyatlar va mavjud oqibatlarni hisobga olgan holda tanlov qilishni nazarda tutadi. Ushbu jihat hayotiy ko‘nikmalarning eng muhim ko‘rinishlaridan biri bo‘lib, shaxsning mustaqilligi va ijtimoiy yetukligini ta’minlaydi. Demak, ijtimoiy-hissiy ta’limning nazariy modeli hayotiy ko‘nikmalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni tizimli ravishda rivojlantirish uchun mustahkam metodologik asos yaratadi1.

Ijtimoiy-hissiy ta’limning ta’lim oluvchilarning akademik rivojiga ta’siri ham alohida e’tiborga loyiqdir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z hissiyotlarini boshqara oladigan va ijtimoiy muhitga moslasha oladigan ta’lim oluvchilar o‘quv faoliyatida yuqori natijalarga erishadilar. Chunki bunday ta’lim oluvchilar o‘qishga nisbatan ijobiy munosabatda bo‘lib, o‘z oldiga aniq maqsadlar qo‘yadi va ularga erishishda

1 G’aniyev, B.S. Shaxs psixologiyasi va ijtimoiy moslashuvToshkent. Fan va texnologiyalar. 2019.

qat’iyatlilik namoyon etadi. Shuningdek, ijtimoiy-hissiy kompetensiyalar o‘quv motivatsiyasini oshirib, o‘z-o‘zini baholash jarayonini yanada barqaror qiladi.

Amaliy nuqtai nazardan qaralganda, ijtimoiy-hissiy ta’limni ta’lim jarayoniga joriy etish bir qator pedagogik imkoniyatlarni taqdim etadi. Avvalo, ushbu ta’lim yo‘nalishi fanlararo integratsiya asosida amalga oshirilishi mumkin. Ya’ni ijtimoiy-hissiy ko‘nikmalar alohida fan sifatida emas, balki mavjud o‘quv fanlari mazmuniga singdirilgan holda rivojlantiriladi. Masalan, adabiyot darslarida qahramonlarning hissiy kechinmalarini tahlil qilish orqali empatiya va ijtimoiy anglash ko‘nikmalari shakllantirilsa, tarix yoki huquq fanlarida mas’uliyatli qaror qabul qilish va axloqiy tanlov masalalari muhokama qilinishi mumkin.

Shuningdek, interfaol metodlardan foydalanish ijtimoiy-hissiy ta’limning samaradorligini oshiradi. Rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, guruhli muhokamalar va refleksiya mashg‘ulotlari ta’lim oluvchilarning faolligini kuchaytirib, ularning hayotiy ko‘nikmalarini amaliy faoliyat orqali rivojlantirishga imkon yaratadi. Bunday metodlar ta’lim oluvchilarning mustaqil fikrlashini rag‘batlantirib, o‘z hissiy tajribasini anglash va baholashga yordam beradi.

Ijtimoiy-hissiy ta’limni samarali tashkil etishda pedagogning roli ham muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ta’lim oluvchilar uchun ijtimoiy va hissiy namuna bo‘lishi lozim. Pedagogik muloqotda ochiqlik, hurmat va qo‘llab-quvvatlash muhitini yaratish ta’lim oluvchilarning o‘zini erkin ifoda etishiga va ijtimoiy-hissiy ko‘nikmalarni tabiiy tarzda rivojlantirishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagoglarning o‘zlari ham ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarga ega bo‘lishi, stressni boshqarish va samarali muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishi zarur.

Ta’lim muassasasida ijtimoiy-hissiy ta’limni tizimli ravishda joriy etish uchun maktab yoki oliy ta’lim muassasasining umumiy ta’lim muhiti ham moslashtirilishi lozim. Ijobiy psixologik muhit, xavfsiz va qo‘llab-quvvatlovchi muhit ta’lim oluvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi[2] hamda hayotiy ko‘nikmalarni

2 G’aniyev, B.S. Shaxs psixologiyasi va ijtimoiy moslashuvToshkent. Fan va texnologiyalar. 2019.

shakllantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Bunda ota-onalar bilan hamkorlik ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ta’lim oluvchilarning ijtimoiy-hissiy rivojini qo‘llab-quvvatlashda uzviylikni ta’minlaydi.

Ijtimoiy-hissiy ta’lim hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan pedagogik yo‘nalish hisoblanadi. Uning ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi ta’lim oluvchilarning shaxsiy, ijtimoiy va akademik rivojini kompleks tarzda ta’minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, ijtimoiy-hissiy ta’lim zamonaviy jamiyat talablariga mos, mustaqil fikrlovchi va mas’uliyatli shaxslarni tarbiyalashda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Shu bois mazkur ta’lim yo‘nalishini rivojlantirish va amaliyotga keng joriy etish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralishi lozim.

Ijtimoiy-hissiy ta’limning asosiy komponentlari – o‘zini anglash, o‘zini boshqarish, ijtimoiy anglash, samarali munosabatlarni yo‘lga qo‘yish va mas’uliyatli qaror qabul qilish – hayotiy ko‘nikmalarning tarkibiy asosi sifatida namoyon bo‘lishi asoslab berildi. Ushbu kompetensiyalar ta’lim oluvchilarning shaxsiy rivoji bilan bir qatorda ularning ijtimoiy faolligi va akademik muvaffaqiyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Natijada ta’lim oluvchilar real hayotiy vaziyatlarga moslasha oladigan, o‘z hissiyotlarini boshqara biladigan va jamiyatda faol ishtirok etishga tayyor shaxs sifatida shakllanadi.

Maqolada ijtimoiy-hissiy ta’limni ta’lim jarayoniga integratsiyalashning amaliy imkoniyatlari ham yoritildi. Fanlararo yondashuv, interfaol pedagogik metodlardan foydalanish, refleksiya va hamkorlikka asoslangan ta’lim shakllari hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali mexanizmlar sifatida e’tirof etildi. Shuningdek, pedagog shaxsining ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarga ega bo‘lishi va ta’lim muhitining ijobiy psixologik iqlimi ushbu jarayonning muhim omillari ekanligi ta’kidlandi.

Umuman olganda, ijtimoiy-hissiy ta’limni ta’lim tizimining ajralmas qismi sifatida rivojlantirish ta’lim oluvchilarning har tomonlama kamol topishini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu bois mazkur yo‘nalishni ilmiy jihatdan chuqur

o‘rganish, pedagogik amaliyotga keng joriy etish va uni hayotiy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish zamonaviy ta’lim oldida turgan dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi va tadqiqot natijalari ijtimoiy-hissiy ta’limning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi pedagogik imkoniyatlarini yaqqol namoyon etdi. Olingan ma’lumotlar ijtimoiy-hissiy ta’limni zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida qarash zarurligini asoslaydi. Hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvlari shaxsning barqaror rivoji va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur maqolada keltirilgan natijalar va ularning muhokamasi tadqiqot maqsadlariga mos holda ijtimoiy-hissiy ta’limning nazariy va amaliy ahamiyatini ochib berdi. Ushbu xulosalar keyingi ilmiy izlanishlar uchun metodologik asos bo‘lib, ta’lim amaliyotini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin

Tadqiqot natijalari ijtimoiy-hissiy ta’limning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishdagi muhim pedagogik ahamiyatini tasdiqladi[3]. Empirik kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy-hissiy ta’lim elementlarini muntazam qo‘llash ta’lim oluvchilarning shaxsiy va ijtimoiy kompetensiyalarini sezilarli darajada oshiradi. Ayniqsa, hissiy ongni aniqlash va boshqarish, ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini mustahkamlash hamda mas’uliyatli qaror qabul qilish qobiliyatlari barqaror ijobiy o‘zgarishlarga uchradi. So‘rovnoma va diagnostik test natijalari shuni ko‘rsatdiki, ijtimoiy-hissiy ta’lim elementlari bilan boyitilgan mashg‘ulotlarda ishtirok etgan ta’lim oluvchilar o‘z hissiy holatini aniqlash va nazorat qilishda yuqori darajaga ega bo‘lgan. Bu esa ularning muammoli vaziyatlarga konstruktiv va moslashuvchan yondashuvini mustahkamlashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, ijtimoiy-hissiy ta’limning shaxsning psixologik barqarorligini rivojlantirishdagi roli aniqlandi.

3 Karimova, M.R. Umumiy ta’lim muassasalarida ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari. Toshkent. 2021.

Kuzatuvlar ta’lim oluvchilarning jamoaviy ishlash va hamkorlik ko‘nikmalarida ijobiy o‘zgarishlar sodir bo‘lganini ko‘rsatdi. Intervyular natijalari pedagoglarning fikricha, ijtimoiy-hissiy ta’lim orqali o‘quvchilar o‘zaro hurmat, empatiya va konstruktiv fikr almashish qobiliyatini kuchaytirgan. Bu esa ta’lim muhitida ijobiy psixologik iqlim yaratish imkoniyatini oshiradi.

Mas’uliyatli qaror qabul qilish qobiliyati ham tadqiqot davomida ijobiy dinamikani namoyon etdi. Ta’lim oluvchilar qaror qabul qilishda oqibatlarni oldindan tahlil qilish, axloqiy va ijtimoiy mezonlarni hisobga olish, shuningdek shaxsiy mas’uliyatni anglash imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu esa hayotiy ko‘nikmalarni faqat amaliy malaka emas, balki shaxsning qadriyatli pozitsiyasi bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Nazariy tadqiqotlar bilan solishtirganda, olingan natijalar ijtimoiy-hissiy ta’limning shaxs rivojidagi tizimli ahamiyatini mustahkamlaydi. Ijtimoiy-hissiy ta’limni faqat alohida faoliyat shakli sifatida emas, balki ta’lim jarayonining integrativ tarkibiy elementi sifatida joriy etish zarur[4]. Shu sababli pedagoglar dars va mashg‘ulotlar davomida ushbu elementlarni uzviy bog‘lab ishlatishlari lozim.

Empirik kuzatuvlar shuningdek, pedagoglarning metodik tayyorgarligi va resurslar yetishmovchiligi ijtimoiy-hissiy ta’lim samaradorligiga ta’sir qilishi mumkinligini ko‘rsatdi. Bu muammoni bartaraf etish uchun o‘qituvchilarni ijtimoiy-hissiy ta’lim bo‘yicha muntazam malaka oshirish kurslariga jalb qilish va metodik qo‘llanmalarni kengaytirish tavsiya etiladi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy-hissiy ta’limning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish va mustahkamlashdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Hissiy ong, o‘zini boshqarish, ijtimoiy muloqot va mas’uliyatli qaror qabul qilish ko‘nikmalari nafaqat akademik muvaffaqiyatni oshiradi, balki shaxsning ijtimoiy moslashuvini va barqarorligini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, pedagoglarning metodik tayyorgarligi va ta’lim resurslari ta’lim sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

4 Karimova, M.R. Umumiy ta’lim muassasalarida ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari. Toshkent. 2021.

Natijalar ijtimoiy-hissiy ta’limni ta’lim tizimining uzviy va integrativ elementi sifatida qarash zarurligini ko‘rsatadi. Hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvlari shaxsning psixologik barqarorligi va ijtimoiy moslashuvini mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bois pedagoglar ijtimoiy-hissiy ta’limni dars va mashg‘ulotlarda tizimli ravishda qo‘llashlari lozim. Umuman olganda, tadqiqot ijtimoiy-hissiy ta’limning ta’lim oluvchilarda hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirishdagi nazariy va amaliy ahamiyatini ochib beradi. Olingan natijalar ta’lim amaliyotini takomillashtirish va kelgusidagi ilmiy izlanishlar uchun mustahkam metodologik platforma bo‘lib xizmat qiladi. Shu asosda ta’lim tizimida ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni rivojlantirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’limni tashkil etish bo‘yicha metodik tavsiyalar. Toshkent: Respublika ta’lim markazi. 2022.

2. Yo‘ldoshev, J. G‘., Usmonov, S. A. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar. Toshkent: O‘qituvchi. 2018.

3. G‘aniyev, B. S. Shaxs psixologiyasi va ijtimoiy moslashuv. Toshkent: Fan va texnologiyalar. 2019.

4. Karimova, M. R. Umumiy ta’lim muassasalarida ijtimoiy-hissiy kompetensiyalarni shakllantirish masalalari. Pedagogik ta’lim. 2021. 3(2), 45–51.

5. Mirzayeva, D. A. Ta’lim jarayonida o‘quvchilarning hissiy rivojlanish xususiyatlari. Psixologiya.2020. 4(1), 33–38.